

TYPER OCH TIDSDRAG FRÅN UPPLÄNSK BYGD

SMÖR JÖNS OCH BOUDRET

Ur J. A. Kiellman Göransons uppländska folklivsskildringar

När man färdas längs den tämligen raka landsvägen från Navestabro fram mot Dalbyviken och kommer så långt som till avtagsvägen åt Wik och Västeråker, har man på vänster hand en höjd på vars krön en liten klunga hus ligger sammangyttrade. Det är Ubbby, en för denna trakt av Uppland typisk liten bondby. Ut-sikten däruppiifrån är vacker, med den bördiga dalgången nedanför och den blå Dalbyviken, den lilla kyrkan och det gamla Possegodset Hammarskog skymtande i sydost.

För de flesta torde det idag vara obekant att denna plats för hundra år sedan faktiskt var en livaktig litterär fläck, dit vittert intresserade Uppsalastuderter med skalden Johan Nybom i spetsen brukade ta sig ut gående, åkande eller ridande, allt efter råd och lägenhet. I Ubbys gamla låga rödmålade komministergård bodde nämligen vid denna tid prästen, skalden och författaren Julius Axel Kiellman Göranson. Den oansenliga bostaden, som för övrigt står där så gott som oförändrad än idag, fast ej längre hemvist för någon andans man, skilde sig från de omgivande allmogehusen blott genom den blomsterrundel, kantad av vitmålade stenar, som låg framför in-gången.

Bakom prästens svenska dubbelnamn låg en intressant härkomst-historia. Hans farfar var en fransk emigrant, vilken efter revolutionen slagit sig ner i Falun under namnet Lille, som han antagit efter sin födelsestad. Han dog inom kort och lämnade efter sig två söner, vilka omhändertogos av prosten Göranson i Stora Tuna. Den ene av de båda bröderna behöll faderns namn Lille och gav sig över till Finland, där namnet ännu fortlever. Den andre antog foster-faderns namn och blev så småningom kamrer på Gripsholms slott. Han gifte sig och fick en son Julius Axel, som blev föräldralös redan vid sex års ålder och som då i sin tur fick en fosterfar, kammar-

Bild 1. Prästen, skalden och författaren Julius Axel Kiellman Göranson.

rättsrådet Olof Kiellman i Stockholm. Han lade så småningom fosterfaderns namn till sitt förra och så blev han Kiellman Göranson. Efter skolstudier i Stockholm avlade han 1830 studentexamen, kom 1833 till Uppsala och prästvigdes 1837.

De närmast följande åren blev betydelsefulla för hans vidare utveckling. Han bosatte sig i Stockholm, där han de första åren slet hårt för att kunna dra sig fram. Han startade en liten privatskola och blev så småningom konsistorieadjunkt. Dessutom var han teaterrecensent i en tidning och lämnade bidrag till diverse kalendrar och andra publikationer. Hans umgänge utgjordes huvudsakligen av författare och han blev en intresserad och mycket aktiv medlem av det vittra »Aganippiska brunnssällskapet», som samlades i skalden K. F. Dahlgrens hem. Andra, som läskade sig vid Aganippens källa, var C. J. L. Almquist, Aug. Blanche, G. H. Mellin, Emilie Flygare-Carlén, J. V. Snellman, O. P. Sturzen-Becker, Maria Röhl m. fl. Att Kiellman Göranson skulle komma att starkt påverkas av den först nämnde av dessa låg ju nära till hands.

Bild 2. Ubby gamla komministergård.

Det blev dock ej så länge som Kiellman Göranson stannade i huvudstaden. 1843 kallades han nämligen till komminister i Västeråkers och Dalby församlingar och blev därefter med sin familj för så gott som hela sitt återstående liv bofast i det lilla Ubby. Han hade gift sig 1846. Den närbelägna egendomen Hammarskog ägdes vid denna tid av f. d. vinhandlaren i Stockholm Ernst Leonard Schlegel, framstående konstkännare och musiker. En av hans söner var den bekante heraldikern och genealogen m. m. Bernhard Schlegel. Umgänget med den kulturellt högtstående familjen på Hammarskog och täta besök av Uppsalaförfattare fick nu för Kiellman Göranson ersätta de vittra och glada vännerna vid Aganippens källa. Och det gick bra, även om hans hemlängtan de första åren kändes smärtsam.

Den litterära verksamhet, som utövades i den oansenliga komministergården, var oerhört intensiv. Dalbyprästen producerade med en otrolig lätthet dikter, noveller, romaner och bildtexter i en aldrig sinande ström. Hans goda vän, bibliotekarien vid Kungl. Biblioteket i Stockholm, den originelle folklivs- och folkviseforskaren Rickard Bergström, som brukade vistas som gäst på Hammarskog, har beskrivit hur det brukade gå till när Kiellman Göranson författade. Först fick omgivningen ett intryck av att han någon timme levde i ett tillstånd av själslig oro och vånada, men när han så satte sig ned och började skriva, löpte pennan oavbrutet, även om han deltog i

någon pågående konversation. Denna lätthet att skriva hade dock många gånger en ej så lycklig inverkan på resultatet; författarskapet hade säkerligen vunnit åtskilligt på om han mera lagt an på kvantitet än kvantitet. Själv hade han dock inga höga litterära aspirationer, vilket framgår av ett brev till en vän 1838, där han anger sina poetiska principer på följande sätt: »Bry dig inte om att tänka på dina dikters odödlighet . . . det är nog att leva ett liv för dagen och roligare att vara en vacker levande endagsfjäril än att vara en snäcka, vars granna skal ligger och vräker en tusen år i gamla samlingar, liksom Horatius och dylika, sedan den svinaktiga snigeln som bodde däruti, ruttat bort.» Bergström såg dock annorlunda på saken. »Andlig misère», säger han, »berättigar ingen att genom piskslag förvandla den bevingade hästen till en åkarkamp. Men misèren var här icke andlig, det var en redlig man som på detta sätt skaffade bröd åt sig och sin familj.»

Den genre inom vilken Kiellman Göranson otvivelaktigt nådde högst var novellistiken. Vad hans romaner beträffar är de mestadels en svag återklang av Sues och Dumas arbeten och är t. o. m. ofta delvis lokaliserade till Frankrike. De är givetvis fullkomligt onjuttbara för en nutida läsare. Kiellman Göranson blev på det hela taget vad han själv ansåg lyckligast, en vacker levande endagsfjäril.

En sak av bestående intresse finns dock alltjämt kvar i hans efterlämnade arbeten. Här och var finner man nämligen utomordentliga skildringar av uppländsk natur och uppländskt folkliv. Han blev med åren så förtrogen med den allmoge, bland vilken han levde och verkade, att han i sina arbeten lyckades på kornet träffa gestalter och karaktärer och skildra dem så levande att man tycker dem direkt avbildade ur verkligheten. En av hans största förtjänster var, fortfarande enligt Rickard Bergström, att han haft öga för detta folk och det poetiska guld, som sparsamt glimmar i leran av dess vardagsliv.

Som stoff för sina noveller använde Kiellman Göranson ofta uppsnappade anekdoter, gamla berättelser och bysägner, som han omarbetade i fantasin så grundligt att det oftast är omöjligt att ur den färdiga berättelsen utskilja den kärna av sanning, som till äventyrs kan finnas där. Sanningen ligger dess mer i folklivsskildringen som sådan och en Upplands- och även Uppsalaforskare kan då och då finna små pärlor i hans överväldigande rika produktion.

Av en händelse fann undertecknad i en kapsel på Universitetsbiblioteket en liten skrift av Kiellman Göranson med titeln »Smör Jöns. Studentupptåg från förra århundradet. Ur Fjerdingens krönika af Farbror Gråsten.» (En av Kiellman Göransons många pseudonymer.) Den är tryckt 1855 i Uppsala på Sundwallsons tryckeri och

kostade på sin tid, enligt prisuppgift tryckt på baksidan, 8 sk. banco. Det motsvarar väl ungefär tio öre nu för tiden. Den har dock stigit åtskilligt i värde, då den nu av allt att döma är unik. Den saknas både i Kungliga biblioteket och i Lunds universitetsbibliotek. Till Carolina förvärvades den 1913 med en del annan suecana från Stockholms bokauktionskammare.

Författaren har tydligen här sin vana trogen begagnat sig av en anekdot, som han hört omtalas, och med de uppgifter han lämnar under berättelsens gång kan man tidsbestämma händelsen till någon gång mellan åren 1788 och 1799, en tid som var ganska stormig i universitetsstaden. Studenterna hade smittats av den franska frihetsandan och det var ideliga sammanstötningar mellan studenter och universitetsmyndigheter och upptåg och spektakel hörde nästan till ordningen för dagen. Från Stockholm, där man levde i revolutionsskräck, kom ukaser och förordningar, som inte förbättrade förhållandena utan tvärtom. Det studentupptåg, Kiellman Göranson beskriver i Smör Jöns har dock ingenting med politik att göra. Det är blott ett robust skämt av en samling spefåglar av Fjärdhundra nation med en kamrat, som de funnit vara ett lämpligt offer för sina fantasifulla och grovkorniga spratt. Berättelsen har en så tidlös Uppsalastämning och är så lustig att den väl förtjänar att räddas ur glömskan. Den inledes med en beskrivning av en flock studenter, som bleka och glåmiga efter ett kraftigt valborgsmässöfirande en vacker förstamajmorgon kommer gående på Kungsängsgatan för att bege sig till värdshuset Glädjen utanför tullen. De är fjärdhundrare och deras yviga, oklippta hår är opudrat, ty ingen av dem har ännu avlagt någon examen. Trots de påfrestningar de utstått under firningen och trots alla ansträngningar med att lyfta av fönsterluckor och att flytta om skyltar, lyser det svenska modet i deras ögon och de sjunger en slagdänga så ful att författaren blott vågar sig på att återge en enda vers av den:

Gesällerna
I Uppsala
Di vill ha smörj
Di vill ha smörj
Di vill ha smörjiga stövlar.

I detta sammanhang får man den upplysningen att det är fosforisterna och Haeffner, som först infört den ädla skalde- och sångkonsten bland Uppsaladomen.

När visan avsjungits, möter studenterna några borgare, som hövligt lyfter på hattarna, varpå en student deklamerar:

»Hej! quam lustica res est plitis clappere braccos
Paltibus et corvis com fotis givere sparcos
Vrekere cojas omkull et flyttare luccas et portas,
Lyftimus baculos, heu! mox alta voce scribabunt:
Grevi illustres vos, vos omnes herri barones,
sconite nos asinos, o domini, nosque cujones.»

Han belönas med ett bifallssorl och studenterna fortsätter sin marsch till Glädjen.

En stund efter kommer en annan student, berättelsens hjälte, Jöns Jönsson Danmarchius, sävligt vandrande i de förras spår. Han presenteras ingående för läsaren. Han är en typisk son av Uppland, bördig från Danmarks socken, där hans mor, en förmögen bondänka, gjort och gör allt för att jämna den törnbeströdda lärdomsväg, som hon i sin ärelystnad bestämt åt sonen. Med smörbyttor och skinkor mutar hon hans lärare och har på detta sätt skaffat honom öknamnet Smör Jöns (som f. ö. är det enda i berättelsen, som klingar litet oäkta. Jöns är knappast något vanligt uppländskt namn). Stackars Jöns har haft svåra stunder att utstå från början av sin akademiska bana. Han har fått grundligt med stut av seniorerna för sin uppstudsighet att vägra passa upp på dem, borsta deras kläder och skor etc. De ha förklarat för honom att »theoriam får han lära av professoribus, adjunctis et docentibus, practicam skola senioris nationis inplanta usu academico antingen leniter verbis et exemplis eller graviter manibus baculisque». Den dryge uppländssonen hade stoiskt valt det senare sättet.

Det blir inte roligt för stackars Jöns vid akademien. Han utsättes för tusen olika skämt och trakasserier och vill helst av allt ge studierna på båten och bege sig hem till Danmark och bli bonde och gifta sig med den täcka Stina från Gnista by, som »är rödblommig över hela ansiktet, har klarblå ögon och tjockt och glänsande linhår». Men modern är obeveklig och vill att han först skall bli präst. Första maj sitter vår hjälte och strävar med hebreiskan i sitt studentrum i Rackarnäbben (trakten mellan Järnbrogatan, Skolgatan och Övre Slottsgatan, där rackarn eller bödeln fordom bodde i bekväm närhet till Galgbacken). Det var ej så stora kunskapsfordringar på den tiden. Han skulle hjälpligt kunna läsa och översätta tio psalmer, men det förefaller Jöns oöverkomligt. Han stirrar skyggt på den nersolkade Psaltaren, så öppnar han fönstret och hör hur lärkorna drillar över den gröna vårbrodde på Uppsala åkrar och från Nostens furulundar kommer en frisk och doftande vind som smeker Jönse kind ganska angenämt.

»Nej, jag vill inte bli präst», talar Jöns till sig själv. »Jag ger mig genast av till Stina och friar.»

Bild 3. F. d. värdshuset »Glädjen» omkr. 1900.

Sagt och gjort! Han vandrar ut genom Kungsängs tull, lyckas smita förbi de stojande studenterna på Glädjen och kommer fram till Gnista, där han träffar Stina och framför sitt frieri. Han får hennes ja, men fadern Per Larsson säger nej. Han vill inte ha en lärd måg, utan en som kan hjälpa honom med gården och han har redan utvalt drängen Petter till man åt Stina. Jöns får bege sig av med detta besked och med tunga steg vandrar han tillbaka mot Uppsala. Denna gång lyckas han emellertid ej oförmärkt komma förbi Glädjen. Han blir infångad av fjärdhundrarna och tvingas dricka sig alldeles redlös. På kvällen bär de andra studenterna honom på sina axlar in mot staden. Anförare för flocken är Jöns värsta plågoande, den rödhårige professorssonen Boudret, en notorisk upptågsmakare, som ofta skulle råkat illa ut, säger författaren, om ej hans avlidne fars gamle vän professor Christiernin allt som oftast räddat honom ur klistret. När studenterna kommer till tullen möter de ett lass med mjölsäckar förspänt med två hästar och ovanpå lasset ligger en berusad körsven och sover. Boudret får en idé. Han fattar tömmarna, vänder åkdonet, Jöns lägges upp på mjölsäckarna han också och omgiven av studenter körs vagnen in i staden, uppåt Fjärdingen. När man kommer till Bondkyrkan och finner kyrkogårdsgrinden öppen, halar man ner drängen och lägger honom, fortfarande sovande, på en nyligen igenskottad grav, varefter proces-

sionen fortsätter till Jöns logi i Rackarnäbben. Här lassas mjölsäckarna av och läggas in i Jöns kammare med Jöns ovanpå, och för att göra saken ännu grundligare spänner man hästarna från vagnen och för in också dem i rummet. Fram på morgonsidan vaknar Jöns och fattar så småningom sammanhanget. Till sin häpnad ser han att hästarna är från Gnista och då han hört att Petter dagen förut sänts till Ulva kvarn för att mala, inser han sin chans. Han far ut till Gnista och återställer hästarna och mjölet till Stinas far och hjälper honom i arbetet rejält och kunnigt i stället för drängen Petter, som blivit smått fnoskig efter det hemska uppvaknandet på kyrkogården och går omkring och tror att han är död och spökar på jorden för sina synders skull. Jöns antas nu till blivande måg, han slutar sina studier för att bli bonde och dagen för bröllopet utsättes, men sitt sista studentäventyr har han ännu ej utstått. Det blir ett ståhej med förberedelser till bröllopet. »Stugan, där den stora spiseln var, fylldes av hjälpredande gummor, kokmor stod vid elden och rörde och smakade i ett tjog pannor och grytor. I anderstugan pyntades och dukades. Ett halft tjog smörtårtor, prydda med brokiga hieroglyfer av hårdnat gelé och socker, stod uppradade på bordet och över den förnämsta platsen var en slags himmel av en vit duk med eldröda bandrosor i hörnen, ett minne från den tiden, då man hade höga skåltak, där spindlar och dvärgsnät trivdes, och därifrån kunde rasa ned.»

Även bruden är målande beskriven: »Hon bar en hög, tung för-gyld silverkrona, som i hyra kostade en daler silvermynt, hela bröstet var betäckt med gnistrande falujuveler, ett rött, brett skärp satt kring livet, med släpande ändar baktill, klädningen var av storrosig triumfant, med snörd korsett, allt brudfrämmans tillhörigheter, som hyrdes av alla brudar hon klädde, tre tjocka kedjor voro lindade kring halsen, två guldklockor pickade och lyste på bröstet och vid händerna sutto breda guldarmband, som grevinnan i socken skickat att pryda bruden.»

Allt är redo, men brudgummen dröjer. Han hade någon dag förut begett sig in till Uppsala för att köpa brudgåvor. Bud har kommit att man skall inte oroa sig, han skall strax vara i bröllopgården. Det dröjer och dröjer. Man blir allt nervösare och fader Per Larsson utbrister: »Jag tror, Gud förlåte mina synder, att hin håken har tagit honom, så vida inte studenterna gjort av med stackarn?» »Det vore en bitter och sorglig förlust», genmäler prosten. »Det vore väl inte så noga med honom», säger Per Larsson, »men hela kalaset vore förlorat! Nog finge väl Stina en annan man, men tårtorna skulle harskna och det andra mögla innan det blev friat ut, lyst och bjudit till nytt bröllop.»

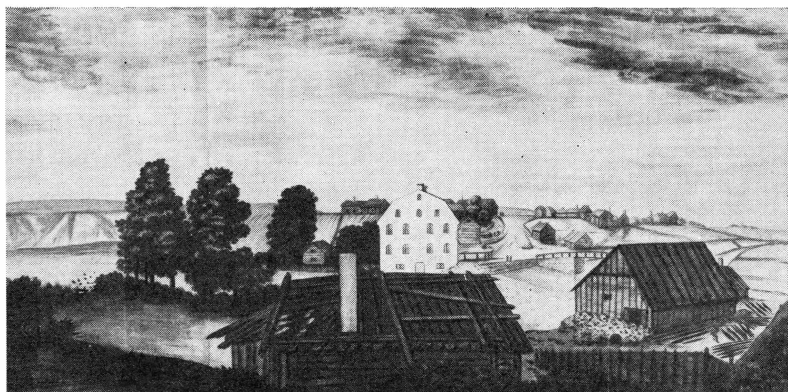

Bild 4. Ulva kvarnar. Teckning av J. G. Härstedt omkr. 1800.

Äntligen hörs ropet: »Brudgummen kommer!» Alla står häpna och stumma, då en gammaldags kaross med kusk och två betjänter kör fram till huset. Man tittar in i vagnen och ett vilt tumult uppstår. Därinne sitter nämligen Jöns på de fina sidendynorna, klädd i gredelin sidenrock med guldbroderier, glittrande stålvärja, silverplaque och blått ordensband och med vitpudrad peruk. Men ... hans ansikte är svart, kolsvart »som spismuren i en rökgång». Han sover djupt och ingenting förmår väcka honom.

Prosten skakar häftigt sin lockiga peruk, stöter spanskröret hårt i golvet och ropar: »Detta har ingen annan än den fördömda Boudret tillställt, nu skall väl inte gubben Christiernin kunna rädda honom. Tag fast kusken och betjänterna, god vänner, det är bara studenter!»

Nå, allt ordnar sig så småningom, tack vare prosten och fram på natten, då Jöns hjälpligt nyktrat till, sammanvigs han med Stina. Han har nu definitivt brutit alla förbindelser med Uppsala och blir en skötsam och välmående bonde, som så småningom blir både nämndeman, kyrkvård och riksdagsman. Den latinska grammatikan, säger författaren, har goda efterverkningar och har säkerligen haft ett redande och ordnande inflytande på Jöns huvud och förstånd. Han är med på den viktiga riksdagen 1809, då Sverige får nya grundlagar. Under en senare riksdag händer sig, att riksdagsmannen Jöns Jönson en morgon, då han sitter på ett värdshus vid Gråmunkegränd och regalerar sig med lax, störs i sin måltid av en individ med morotsrött hår och ett avsigkommet utseende. Det är Boudret, som ber honom om hjälp att få en skrivaresyssla vid bonde-

ståndet. Han berättar att efter upptåget vid bröllopfesten hade Christiernin ej mer kunnat försvara honom, utan han hade förvisats från akademien och sedan hade det bara gått utför med honom. Slutet på historien blir att Smör Jöns ädelmodigt hjälper sin förra plågoande och hans triumf är fullständig.

Om man vill söka fastställa hur mycket realitet, som ligger till grund för ovanstående historia, finner man följande.

Professor »Boudret» existerade mycket riktigt, men han stavade sitt namn Boudrie. Han var från Hedemora och det är väl sannolikt att namnet är vallonskt. Han var e. o. professor i teoretisk filosofi samt dessutom akademisekreterare. I Annerstedts Uppsala Universitets historia står han omtalad som en rätt osympatisk person — högfärdig, slarvig och lat i sin ämbetsutövning och med obetydliga lärdomsmeriter, som delvis t. o. m. bestod av rena plagiat. I början av 1770-talet gifte han sig med den tjuguetå år yngre Helena Kristina Uglå, också hon från Hedemora och med till visshet gränsande sannolikhet dotter till den i andra sammanhang bekante prosten därstädes Petrus Uglå. Helena Kristina står ej upptagen i Elgenstierna, förmodligen beroende på att hon var född ett år före föräldrarnas giftermål. Hennes förnamn stämmer bra med kvinnonamnen i den Uglaska familjen — Petrus Ugglas hustru hette nämligen Helena Norrström och var dotter till Helena Troilia, syster till ärkebiskop Samuel Troilius, och Petrus Ugglas mor hette Kristina Uf. Även den omständigheten att i bouppteckningen efter professor Boudrie 1788 upptages som störste fordringsägare nyadlade, senare friherren och greven Samuel af Ugglas, talar för riktigheten av denna härkomststeori. Han skulle ju i så fall vara svåger till den avlidne.

Professor Boudrie var i livstiden liksom sin vän professor Christiernin en ivrig hattpartist. I en tid då partiväsendet i så hög grad genomsyrade hela samhället är det ju givet att detta också skulle influera på det akademiska livet — stegra det sedvanliga intrigväsendet och sammansvetsa meningsfränder. Det är då ej förvånande att man i ovannämnda bouppteckning finner professor Christiernin angiven som förmyndare för ende sonen Per Gustaf Boudrie. Ställningen vid dödsfallet var bekymmersam och ekonomien så dålig att den avlidne fick sitt sista vilorum i en fattiggrav. Änkan och sonen, som vid denna tid var femton år, stannade kvar i Uppsala och drog sig väl nödtorftigt fram på fru Boudries pension. Om Per Gustaf i någon mån ägnade sig åt studier vet man ej, men i studentlivet lyckades han dock tydligen genom sin uppfinningsrikedom och sina vilda upptåg bli en legendarisk person, även om han aldrig — efter vad det vill synas — var inskriven vid akade-

mien. Dåvarande rector magnificus professor Christiernin, som enligt Kiellman Göranson gång på gång hjälpte Boudrie ur rättvisans klor, var annars långt ifrån känd för att se genom fingrarna med studenternas krumsprång. Tvärtom! Han tog sakerna på så blodigt allvar att han en gång genom allt för stor stränghet ansågs ha över-skridit sin befogenhet med suspendering från rektoratet som på-följd. I fallet Boudrie låg dock saken i viss mån annorlunda till, dels var ju Christiernin gammal vän till familjen, dels hade den unge upptågsmakaren förnäma och inflytelserika släktingar, för vilken omständighet Christiernin helt säkert ej var okänslig. Så länge denne beskyddare levde, riskerade alltså Boudrie ej några alltför allvarliga följder av sina påhitt. Värre var det när den gamle professorn år 1794 gått hadan. Det är mycket troligt att han då så småningom, som Kiellman Göranson påstår, tvangs att lämna staden. År 1799 fick han också utflyttningsbetyg, enligt anteckning i utflyttningslängden för Uppsala domkyrkoförsamling detta år.

Angående hans vidare öden kan nämnas att han, efter vad som framgår av register över Stockholms taxeringslängder för åren 1815 och 1825, bodde i Jakobs församling och var ogift. År 1815 kallas han assessor och 1820 assessor och advokatfiskal. Som advokatfiskal i allmänna magasinisdirektionen kan Boudrie följas i statskalend-rarna till ämbetsverkets upplösning 1824. Det förefaller alltså som om den unge vildhjärnan Per Gustaf Boudrie stadgat sig med åren. Behövde han under någon period en hjälpande hand ligger det väl dock närmare till hands att anta att det var morbrodern greve af Ugglas som räckte honom den än Danmarksbonden-riksdagsmannen »Smör-Jöns». I registret till mantalslängden för Jakobs församling av 1830 förekommer ej Boudries namn. Han har alltså antingen då avflyttat därifrån eller också avlidit.

Gurli Taube.

EN GAMMAL DAGBOK I EDSBRO

En kväll för något år sedan satt jag hemma hos hemmansägaren Edvin Eriksson i Sättra gästgivaregård i Edsbro. Vi tittade på åtskilligt av det som i sekler pietetsfullt bevarats i den gamla gården. Det var en fest för ögat och en fröjd för sinnet. Så framkastade jag en fråga, om det fanns något kvar av gästgivaregårdens handlingar och urkunder. Ja, det fanns en del papper i ett schatull på vinden, men hur gamla de voro, visste ingen. Stilen var på de flesta besynnerlig och oläslig.

Schatullet hämtades ner. Det var i sanning innehållsrikt. Där lågo

lagfarter och köpehandlingar från 1700-talet med sigill i svarvade dosor av masurbjörk, där funnos kartor och ägobeskrivningar, skattsedlar, auktionsprotokoll, handskrivna recept för folk och få jämte annat smått och gott, som varit viktigt att anteckna för en stor gårds skötsel. Allra längst ner låg »By Ordning för sättra By uti Ädsbro Soken, uppretad, underskrefwen och gillad af Samteliga grannarna der stedes, den 20 Maji 1816». Den synes inte vara något juristverk, utan är säkerligen uppretad av någon bonde i byn.

Intill byordningen låg en anteckningsbok, svärtad av många års flitig användning. Det visade sig vara gästgivaren ANDERS PERSSONS och hans son ERIK ANDERSSONS dagbok. Den omspanner tiden 1833—1882. Innehållet är väl inte så märkligt. Små notiser kunna dock ge vissa utblickar. Här nämns t. ex. år 1843 »Kapellbacken», ett stöd för att i Sättra verkligen funnits det medeltida kapell den muntliga traditionen talar om.

Nu låter vi den gamla boken tala.

»1833 war westra gerde uti trede och kjörde jössel åt nedanstående åkrar: sandåkren på nedra ändan jämte vegen, som ber åt Tårkan, byåken jämte diket i gyllendelden och sådd med artor. Gl åkren med Lin. Skredarevreten var i trede och blef dyngat 2 de fremsta åkrarna. Oxöga odyngat. Westervreten och rågerdesvreten var i trede och blef dyngat hela nyja åpstycket i westervreten. Det öfriga dyngat. Kom mycket snö.

— — —
År 1836. Kom mykit snö den 21 september, då kornet var oskuret och somt stod i skyl, hvilket måste sopas snön af. 4 tums ög snö och hestarna gick på betet.

1837 hösten: Mylor. Litet påtater, litet sed, litet ö.

— — —
1838 war ingen blider dag eller tö på hela wintern. Kalla neter och ovanlit me snö. 30 graders kiöld den 10 : 11 april. 1836 den 2-dra Junni fik jag Sa 13 braxnar i ån. Kall winter intill den 14 April 1838 och mycket snö. — — — Bårga treda den 7 maj. Sådde artor den 11 dito. Bårga slå den 23 Julii. Kom icke något reng ifrån den 1 Maji til den 23 Julii.

1839 den 8 juni lekte braxen i Heltarn, 1840 den 9—11 dito. — — —

1840. Skulle bårga slå den 15 Junii, men kom så mycket reng som den versta vårflod. — — —

1841. Föregående winter kom mycket snö och ingen kiele kom i Jorden, varpå råggreset blef förkvaft intil helften och mykit öfwer. Endel fik ingenting. Mycket wacker wår med must och warma.

Slepte ut Kona den 13 Majj och hestarna den 22 dito. Majj 29—31 lekte braxen i Eltarn. Börja slå den 13 Julij. Fik 8 tunnor Råg, 12 Korn. — — —

1842. Majj 31 — juni 1 lekte braxen i Eltarn och Smarsiön till den 3:dje, då rågaxet war wel framme och apalblomman. Lag op tak på tillbyggnan. — — —

1843 bar siöarna kiöra den 20 April fult sekert. I Januarij och Februarij bar jord och ingen kiele. Den 15 April före. — — —

1843 war westra gerde i trede. Gödsla Sandåkern på Kappellbacken. — — —

1844. Bårja treda den 19 April och satte påtater den 18 Majj. Sådde Linfrö den 23. Slepte vall hesta den 24 och kona den 12 dito. 1844 Inqvarterades båtmen 26 man, bårjas vid nyja Jan Jans och slutade hos mig. 1 Konstapel inqvarterades oss mig den 18 maj, och den 23 april samma år 4 man oss mig E. A. S. (= Erik Andersson).

1844, den 8 Maji predikades en Klagodag efter Carl Johan den XIV — 14 de upå en onsdag. Dog den 8 mars j en ålder af 80 år 1 månad och 10 dagar. Förde regneringen i 26 år 1 månad 3 dagar i Fred och lungn.

1844 den 12 Junij lekte braxen i Eltarn, då rågaxet var för 14 dagar förut framme och Epletre slutet bloma. Dito 122 braxnar i ån. — — —

1844 kom förferligt med reng i Junij och Julij. Kierr och hengar blefwo nerdrenkta i vatten. Bårga slå den 22 ett kierr. 23—24 vackert, men sedan reng i flera dagar till första Agustij. Den 9 och 10 kom en förferlig Flod, och höet flöt till samman på gristegarna på Nor Engen. 1844 gaf jag tiond Lamb. Utanå Engen full med vatten. Bårga siera den 4-de. Endel den 19. Då war kierren för de mesta oslagna och utanå Engen, Närkeåls Engen och elften i Nor Eng. Den 24 kom åter en dylik Flod. Då war det mesta oskurit och mykit stod i skyl, intet inbergat, och meltat och rutit innan det blef skurit. Gud hielp oss, att vi i detta år ickä får swelta igell. — — —

1845 Rekommenderades af Kronan SedesKorn, som kom till NorTelge den 16 Majj. Kostade 11 Rd 16 S Tunnan. Fik betallas i 3 års tid. Kom ewen serskilt, som kosta 13 Rd, i förenemde Siepp. 2000 Tunnor, som Bönderna fik skriva på sig wintern förut efter behag. Måste kiöpa en och hwar til föda. — — —

1846 i Januarij männa kostade den nyja Rågen 8 Rixdaler tunnan, men i Junij 16 à 17 Rd. Kiöpte 2 tunnor gammal Råg den 27 Junij för 16 Rd tunnan. — — — Kom ej något Reng i Majj och junij. Kornet brann ner och den dåliga Rågen. — — —

1846 den 4 Februarij köpte Brennvin 1: 24 Kannan i Uppsala, 1 Tunna Råg à 21 Rd 6 S., 1 dito Korn à 17 Rd 12 S.

1846 fik Bönderna hemta Korn och Råg miöl i Norrtelge den 8:de Januarij. Rekommenderades af Kronan. Från Petersborg i Rysslan. 12 pund på tunna, obestämt pris. Borga en för alla och alla för en. En högst bedröflig tid detta år 1846. — — — I maij, Junij kosta brennvin 1 Rd Kannan. Borga slå den 13 Julij. En myken stor Torka blef i slutet på Julij och borgan af Augustij samt hela September. Pâtater och artor samt kornet brann ner på grund Jord. — — — 1846 kom mykit stora sienker både från Inrikes och Ut Rikes : öfwer 500 Banko samt 12 Tunnor Råg och 16 Tunnor Hafra, som altsammans blef delt åt de mest fattige och arme. — — —

1846 kom mykit Snö i helgemestiden, som låg kvar hela vintern. Ingen kiele i jorden, för mykit kiok brådd. Om våren var alt betekt med hinna. Mykit var då ruttitt. Före till den 11 april. Och Is i Sjöarne till den 8 Maiji 1847. — — — 1847 den 16 Maij kom mykit Snö. Slutat harfva Kornsådden och tredan den 29. Börgade Grensta ting dito.

1848 Borja Tredan den 22 April, sluta den 9 Maij. Satte Potatis den 18 Maij. Rågaxet var framme den 20 dito. — — — 1846=1847=1848 blef en Stor Potatis Sjukdom, börja me bruna flekkar, som gick till förRutning. 1849 den 25 Mars hade Jag icke mer än 3 tunnor kvar utaf 40 a 50 Tunnor friska om hösten.»

Så berättar den gamla anteckningsboken om det, som för bonden var stort och viktigt, att bruka jorden och bärga grödan. För mera privata utläggningar och funderingar fanns ingen plats. Inte heller för det, som rörde familjelivet. Det var kanske varken för hjärnan eller handen så lätt att få ned de rätta och riktiga orden, när det gällde mer djupsinniga ting. Men nöden och fattigdomen och ängslan för morgondagen gick det inte att gömma. De möta oss på varje blad i den gamla boken. Liksom den tysta, sega uthålligheten. På en av sidorna står det »mykit liten gröda, men god kärna». De orden kunna gott stå som ett slutomdöme om dem, som skrevo boken och om den tid de levde i.

K.-A. Grandin.